

הרב משה כץ

תולעת האניסקים – אסורה מדאורייתא או מותרת לכתחילה

א. הקדמה

פסוקים רבים בתורה עוסקים באיסור אכילת שרצים. החזרה על האיסור בפסוקים רבים כל כך מלמדת אותנו על חומרת הדבר. דין אכילת שרצים הוא דוגמה לדין שמי שאינו מקיימו, עובר על כמה וכמה איסורים בבת אחת. כדי לעמוד על חומרת האיסור צריך לזכור שהדבר נכון גם כשמדובר באכילת חרק קטן מאוד, כפי שיבואר במקרה שלפנינו. אַתְּ זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בְּמִים: כָּל אֲשֶׁר לוֹ סַנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בְּמִים בַּיָּמִים וּבַנְּחָלִים, אַתֶּם תֹּאכְלוּ. וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סַנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּיָּמִים וּבַנְּחָלִים, מִכָּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בְּמִים שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם. וְשֶׁקֶץ יִהְיֶה לָכֶם, מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וְאֵת גְּבֻלְתָּם תִּשְׁקְצוּ. כָּל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סַנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בְּמִים שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם... וְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ עַל הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא, לֹא יֹאכַל. כָּל הוֹלֵךְ עַל גַּחֲוֹן וְכָל הוֹלֵךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל מַרְבֵּה רַגְלִים, לְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ עַל הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּ כִּי שֶׁקֶץ הֵם. אֶל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ, וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם, וְנִטְמַתֶּם בָּם (ויקרא יא, ט-יב, מא-מג).

וְכָל שֶׁרֶץ הָעוֹף, טָמֵא הוּא לָכֶם: לֹא, יֹאכְלוּ (דברים יד, יט)

התורה מבארת לנו שישנם שלושה סוגי שרצים: שרץ המים, שרץ הארץ (המהלך על הארץ) ושרץ העוף (המעופף באוויר).

חכמים מלמדים אותנו (במסכת מכות טו-טז) שמספר הלאווים שעובר האדם באכילת שרץ, הוא בהתאמה למספר הפסוקים העוסקים באיסור, בין פסוקים המדברים על איסור אכילת השרצים באופן כללי, ובין פסוקים המדברים על סוג מסוים מסוגי השרצים. לכן, האוכל שרץ אחד משרצי המים עובר על ארבעה (!) איסורי תורה, שכן נוסף לשני פסוקים העוסקים באיסור הכללי של אכילת שרצים, נכתבו בתורה על שרץ המים שני פסוקים העוסקים בו.

בדרך כלל כדי לעבור על איסור אכילה, יש צורך באכילה משמעותית, שהיא כמות של 'כזית' (כמות בנפח של קופסת גפרורים בערך), לפי חז"ל. המיוחד באיסור שרצים הוא, ששרץ מוגדר מבחינה הלכתית בתור 'ברייה' בפני עצמה. אכילת שרץ שלם, גם אם קטן מאוד (אך עדיין בגודל שאפשר לראותו בעין בלתי מזוינת), היא איסור תורה לכל דבר! נוסף על כך, במצבים שדבר איסור התערב ונבלע בתוך תערובת של מאכל מותר, יש בידינו כללים מתי הוא מתבטל, ואינו נותן טעם בתערובת, והתערובת מותרת באכילה. אולם כשאנו דנים בדבר המוגדר 'ברייה', מבחינה הלכתית הוא עומד בפני עצמו לעולם, ואינו מתבטל אפילו בכמות גדולה מאוד של מאכל מותר.

משמעות הדבר היא, שאם יש לפנינו מאכל שאנו יודעים **בוודאות** שיש בו חרק שלם (חי או מת), אסור לנו לאכול מהמאכל הזה! וכך נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' ק סע' א-ד):

בריה, דהיינו כגון נמלה... אפילו באלף לא בטל... וכן צריך שיהיה שלם... קדרה של מרק שנפל שם בריה ונאבדה – אסור הכל. ירקות מבושלות שנמצאו בהם שלוש תולעים [= כדי ליצור חזקת איסור במאכל] – הירקות אסורים.

ב. שרצים בדגים

בדגים יכולים להימצא שרצים בכמה מקומות: בתוך בשר הדג, במעי, בראשו של הדג או על גבי עורו.

השרצים שנמצאים במעי הדג, בראשו או על גביו, חיו לפני כן במים, והוגדרו בתור שרץ המים לכל דבר. כשהדג בולע אותם הם מגיעים לתוך המעיים שלו, והואיל ושרצים אלו נאסרו עוד בהיותם במים, הם אסורים גם כשהם במעי הדג.

דינם של שרצים הנמצאים בבשר הדג מורכב יותר. שרץ המים האסור, הוא רק כזה ששרץ וחי במים, גם אם לאחר מכן נמצא אותו בתוך דג. חז"ל קבעו כי שרצים שנמצאים בתוך בשר הדג, היו מאז ומעולם בתוך בשרו, ומעולם לא חיו בתוך המים מחוץ לדג. ממילא, כל שרץ שכלל לא שהה במים מחוץ לדג, אינו מוגדר בתור שרץ המים ומותר לאוכלו, כאילו הוא חלק מהדג (כמובן, אם הדג בפני עצמו כשר).

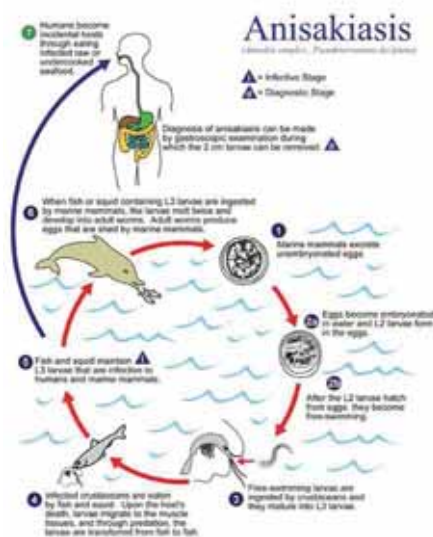
כך מוסכם להלכה, ללא כל מחלוקת, בשולחן ערוך (יו"ד סי' פז סעי' טז):
 כל תולעים הנמצאים בבהמה, בין שהם בין עור לבשר בין שהם במעיה – אסורים. והנמצאים בדגים במעיהם – אסורים. בין עור לבשר או בתוך הבשר – מותרים.

ג. תולעת האניסקיס

כפי שהוסבר לעיל, תולעים הגדלות בבשר הדג אינן מוגדרות בתור שרץ המים, ומותר לאוכלן, הואיל והן גדלו בתוך הדג ולא שרצו במים.

שונה מהן היא תולעת האניסקיס. תולעת זו אפשר למוצאה הן בבשר הדג והן במעי. כיום, המדענים מכירים היטב את 'מסלול החיים' שעוברת התולעת (כפי שאפשר לראות באיור המצורף). החוקרים מספרים לנו שמחזור החיים של האניסקיס מתחיל כאשר תולעים בוגרות שנמצאות כבר בתוך יונק טורף מטילות ביצים. הביצים יוצאות למים

באמצעות הצואה של היונק, והן עוברות שלב התפתחות. בשלב הזה אוכלים אותן סרטנים ירודים, הביצה הופכת בינתיים לזחל קטן מאוד בתוך הסרטן. בשלב הבא אוכלים דגים את הסרטנים הירודים, ולאחר מכן האדם או חיות ים ושאר יונקים טורפים, אוכלים את הדגים הללו, וחוזר חלילה. יש להעיר, שאכילת תולעי האניסקיס המצויות בדג, עלולה לגרום לבעיות בריאות בדרכי העיכול. אמנם, עיקר הבעיה היא באכילת דגים חיים שבתוכם נמצאות תולעים חיות. בתהליך של הקפאה עמוקה או של בישול שעוברים הדגים, התולעים מתות, וממילא הצרכן הישראלי שומר הכשרות, שאינו אוכל מאכלי ים חיים [שלא בושלן], כמעט אינו נפגש בבעיות מסוג זה. בכל מקרה, גם אם התולעים שבדג מתו, עדיין נותרה הבעיה ההלכתית של אכילת 'ברייה' של איסור, ובה אנו דנים.

ד. דעת הפוסקים על האניסקים בדגים

הרב רווח, ראש המכון למצוות התלויות בארץ, נחשב כיום לאחד המומחים בנושאי כשרות המזון. הרב רווח הוא 'נושא הדגל' בעניין איסור אכילת תולעי האניסקים. מערכת הכשרות שהרב רווח עומד בראשה מפקחת על ניקיון הדגים מתולעי האניסקים, ומפרסמת את סוגי הדגים הנגועים. לדעתו (כפי שפורסם בספרו 'תולעת שני', במאמרים רבים ובאתר המכון במרשתת), תולעת האניסקים הופכת לשרץ עוד לפני כניסתה לדג המארח, וממילא היא נחשבת לשרץ המים שאסרה התורה.

יש להעיר על כך, שמבחינה מדעית לא ברור אם האניסקים נבלעת על ידי הדג המארח (בדרך כלל, סוג של סרטן ירוד) בתור ביצה או כבר בתור תולעת. בקרב החוקרים עצמם יש דעות שונות בקשר לשלב התפתחותה של תולעת האניסקים ולגודלה, כאשר היא נבלעת על ידי הדגים והסרטנים¹. לאור נתונים מסופקים אלו, קשה להכריע האם מבחינה הלכתית מוגדרת תולעת האניסקים בתור שרץ המים, ולפחות בשלב זה, הדבר נותר ספק במציאות שטרם התברר כיאות.

אף על פי כן, לדעת הרב רווח, גם אם אין תולעת האניסקים נראית לעין, עדיין יש לאוסרה, כיוון שהשו"ע אוסר לאכול תולעים שבמעיים, ותולעי האניסקים וודאי נראות במעי הדג, ואחר כך עברו לתוך בשר הדג.

לאור הנתונים נראה שההיתר של אכילת התולעים שבבשר הדג, שראינו בשו"ע, עוסק במציאות שונה לגמרי, של תולעים שהתפתחו בבשר הדג ומעולם לא היו במים. נוסף על כך כיום השתנתה צורת הדייג, הדג נותר שלם במשך זמן רב לאחר הדייג, והתולעת מספיקה לעבור מהמעיים אל תוך הבשר. כמו כן התווספו מקורות חדשים של דגים מיובאים, בדגים באזור ארץ ישראל אין התולעת מצויה, ולעומת זאת, בארצות אחרות שמייבאים מהם הדגים היא שכיחה יותר. ממילא אי אפשר להסתמך על ההיתר של השולחן ערוך, כשאנו דנים בתולעי האניסקים שבתוך בשר הדג.

הרב רווח כיתת רגליו בין גדולי הפוסקים בדור כדי להציג בפניהם את הממצאים המדעיים והטעמים ההלכתיים שלפיהם יש לאסור את האניסקים. בפרסומים השונים כותב הרב רווח שהדברים התקבלו על דעתם של רבים, ושכך דעתם של הגר"ש וואזנר, הגרי"ש אלישיב, הגר"נ קרליץ, הגר"ח קנייבסקי, הגר"מ שטערנבוך, הגר"נ גשטעטנער.

1. פרופסור סטיב נדלר מאוניברסיטת קליפורניה בדוויס, מומחה לנמטולוגיה, כתב לנו שתולעת האניסקים בוקעת מתוך ביצה בעודה במים, אך היא קטנה ואי אפשר לראותה בעין בלתי מזוינת. לעומתו, ד"ר שמעון טינמן, רופא וטרינר ומומחה למחלות דגים מאוניברסיטת בר אילן, טוען כי עוד לפני שהתולעת נכנסת לדג המארח, אפשר לראותה בעין (אף שצבעה השקוף מקשה על כך).

בתור ראיה, הוא פרסם מסמך שנחתם על ידי רבים מהפוסקים, המזהירים מאיסור אכילת תולעי האניסקיס. מנגד, רבים וחשובים מגדולי ישראל לא חששו לכך. הרב ויא, ראש המכון להנחלת ההלכה (המוכר מספריו 'בדיקת המזון כהלכה'), וכן הרב לנדא, אב"ד בני ברק, חולקים עליו בהגדרה ההלכתית של תולעת האניסקיס. כפי שהוסבר לעיל, לפי דברי החוקרים התולעת נכנסת לדג המארח בצורת ביצה, וממילא כשהיא מתפתחת לתולעת בתוך הדג המארח, אין בה איסור של שרץ המים, כפי שנפסק בשולחן ערוך להלכה המוסכמת על דעת הכול. נוסף על כך, גם אם התולעת שרצה במים לפני שנבלעה, הרי היא אינה נראית בעין בלתי מזוינת, וממילא אין לאסורה במצב זה.

הרב ויא מביא בדבריו את רשימת הרבנים המתירים, וביניהם הגרש"ז אורבך, הרב בן ציון אבא שאול, הגר"מ פיינשטיין, הגר"י וויס, הגר"י פישר, הגר"ח פדאוה, הגר"ש אלישיב, הגר"ח גריינמן והגר"נ קרליין. הוא מוסיף, שגם הגר"ש וואזנר אמר לו ש'אין לחוש לזה'.

(חדי העין בוודאי הבחינו, כי יש שמות המופיעים בשתי הרשימות גם יחד, דבר המלמד על מורכבות הבירור וההכרעה ההלכתית בנושא זה).

טענה נוספת העולה כנגד האוסרים, אינה קשורה דווקא לתולעי האניסקיס, אלא מבררת עיקרון חשוב בקשר לדרכי פסיקת ההלכה והעברת המסורת בעם ישראל. לטענת הרב לנדא והרב בעלסקי (מפוסקי ההלכות של מערכת הכשרות OU בארה"ב), חז"ל התירו לנו תולעים בבשר הדג בכל צורה שהיא, ואין 'להתחכם' בכל מה שנוגע לעניין זה. לאור הבנה זו, הרי שהבאים לאסור דגים שיש בהם תולעי אניסקיס, סותרים באיסורם את דברי חז"ל, את פסיקת השולחן ערוך, את דברי רבותינו לאורך הדורות ואת מנהג ישראל לאכול דג הערינג וסוגי דגים נוספים, שכיום ידוע כי תולעי האניסקיס מצויות בהם. עצם הערעור על דברי ההלכה והמסורות הברורות ומוסכמות מקדמא דנא, יש בו פגיעה ביחס לדברי חז"ל ולתוקפם של מנהגי ישראל המיוסדים ומקובלים מאז ומעולם. אי אפשר להעלות כיום טענות הבאות לבטל מנהגים שהכירו בכך שיש תולעים בבשר הדג, ואף על פי כן לא נמנעו מאכילת סוגי דגים אלו.

גם הפוסק של בד"צ חת"ס בני ברק, הרה"ג דב לנדאו, אמר לנו (בעל פה) שהוא אינו חושש לכך, כי אין סימונים בתוך הדג למעבר של התולעת מהמעיים אל הבשר, ויש לראות באניסקיס תולעת שגדלה מאז ומעולם בתוך הבשר וממילא היא מותרת, כנ"ל.

ה. סיכום

נמצאנו למדים שבין הפוסקים יש מחלוקת גדולה בנושא תולעי האניסקים, ובעקבותיהם נחלקו גם גופי הכשרות השונים. אנו בכשרות, לא באנו להכניס את ראשונו בין הררים גדולים אלו, ובפרט בחשש איסור דאורייתא. מטרת מאמר זה היא להביא לידיעת הציבור את הסוגיה ואת צדדי המחלוקת השונים העולים בנידון. המעוניינים להחמיר בכך צריכים לשים לב, שייתכן שיופיע על דג כיתוב המציין שהדג נקי מטפילים, למרות שיש בדג תולעי אניסקים, מאחר שגוף הכשרות שנתן את ההכשר אינו סובר שיש איסור בהימצאותם של תולעים אלו; וחותמת הכשרות של גוף כשרות זה מאשרת שהדג נקי מסוגי תולעים אחרות הנמצאות על גבי הדג, כגון לרניה, וארגולוס ואחרים.

